

Kaddafi Dönemi Libya İç ve Dış Siyaseti: Libya Arap Baharında Türkiye Politikası

Neslihan KİBAR ÖNDER

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi ABD

neslihankibar@gmail.com , orcid: 0000-0001-9920-6524

Öz

2010 yılında Tunus'ta bir gencin kendini yakması ile fitili ateşlenen ve kısa sürede bütün Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde karşılık bulan "Arap Baharı" nihayet Şubat 2011'de Libya'da da etkisini göstermiştir. 42 yıllık totaliter Kaddafi yönetiminden bunanan halk, Arap Baharına başta ülkenin en büyük iki kentinden biri olan Bingazi'de demokratik hak ve özgürlük kazanımı amacı ile gösterilere başlayarak reaksiyon göstermiştir. Nihayetinde başlayan iç çatışmalar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bölge halkının güvenliği için aldığı kararı kendine dayanak sayan NATO operasyonu ile Libya'da Kaddafi yönetimi sona ermiştir.

Arap Baharı gibi tüm dünyayı ilgilendiren bir olay karşısında Türkiye, bölgeyle olan yaklaşık 400 yıllık kültürel, siyasi ve ekonomik bağları olduğu düşünüldüğünde; Libya Arap Baharına kayıtsız kalmamış ve bölge siyasetinde aktif rol üstlenmeye çalışmıştır.

Bu çalışmamızda Libya Sosyalist Halk Cemahiriyesi'nin Arap Baharından etkilenmesinin siyasi, sosyolojik ve ekonomik sebepleri, Kaddafi sonrası Libya'da siyasi istikrarın sağlanamaması ve Libya Arap Baharı sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin izlediği siyaset ile iki ülke arasındaki ilişkiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Libya, Arap Baharı, Kaddafi, NATO, Türkiye Cumhuriyeti.

Abstract

"Arab Spring", which was ignited by a young man in Tunisia in 2010 and soon found response in all North African and Middle Eastern countries, eventually showed its impacts in Libya in February 2011. The people who have been fed up with the totalitarian Gaddafi regime for 42 years reacted to "Arab Spring" with the demonstrations in order to gain democratic rights and freedom in Benghazi, one of the two biggest cities of the country first. Ultimately, the Gaddafi regime in Libya has been ended by the NATO operation which considers the decision taken by the United Nations Security Council for the security of the regional people as a justification as the infightings just started.

Turkey could not be indifferent to Libya Arab Spring, an issue concerning the whole world and tried to play an active role in the region's politics when 400 years of cultural, political, and economic bonds between the region and Turkey is taken into account.

In this study, the political, sociological and economic reasons why Libyan Socialist People's Jamahiriya was influenced by Arab spring, failure of political stability in Libya after Gaddafi, the politics followed by Turkey during Libya Arab spring and the relations between two countries are examined.

Key Words: Libya, Arab Spring, Gaddafi, NATO, Turkish Republic.

1. GİRİŞ

Libya, ilk çağlardan buyana bölgeye egemen olan devletlerin içinde koloni olarak var olmuştur. Yıllar içinde pek çok devlet bölgeye hâkim olmuş, nihayetinde 16.yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiştir. Yaklaşık beş yüz yıl süren bu hakimiyet Trablusgarp savaşı ile İtalyanlara geçmiştir. Libyalılar tarih içerisinde ilk müstakil devletlerini, dünyada var olan Soğuk Savaşın Afrika'da yarattığı siyasal boşluktan faydalanarak ve yine emperyalist devletlerin desteği ile 1951 yılında kurmuşlardır. 1969 devrimi ile iktidarı devralan Kaddafi, Libya'nın mevcut politik sistemini değiştirmiş, "Üçüncü Evrensel Teori" adını verdiği, temelinde Cemal Abdülnasır hayranlığı ve Arap milliyetçiliği yatan kendi deyimiyle İslamiyet ile Sosyalizmi sentezleyen bir ideolojiyi benimsemiştir. Bir nevi ideolojisinin el kitabı sayılacak Yeşil Kitap'ı yazmış ve tüm Libya'nın okunmasını sağlayarak kurduğu sistemin halk arasında karşılık bulmasını tesis etmiştir. Kırk iki yıllık iktidarında kendisine muhalif olan ve olabilecek tüm aydın, gazeteci, yazar ve askerleri tutuklatarak kendisine karşı oluşabilecek bir muhalif ayaklanmanın önüne geçmek istemiştir. İktidarın ilk 20 yılında yine Abdul Nasır'dan etkilendiği Arap milliyetçiliği fikri ile Arap Birliği kurma çabası içine girmiş ancak başarılı olamamıştır. Emperyalist devletler ile mücadelede uluslararası terör örgütlerini desteklemiş ve bu desteği emperyalist güçlerle mücadelede tek yol olarak görmüştür. Bunun neticesinde Kaddafi üzerine baskı yapılmış ve Libya'ya ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımlar, ekonomisi sadece petrol gelirlerine dayalı Libya açısından ekonomik sorunların başlangıcı olmuştur. 2000'li yıllara kadar bu ambargolara dayanan Kaddafi yönetimindeki Libya, Batılı devletlere karşı konjonktür değiştirerek yumuşak bir dil kullanmış, finanse ettiği terör faaliyetlerinin sonuçlarını kabul ettiğini beyan ederek uluslararası izolasyondan kurtulmuştur.

Petrol endüstrisine dayanan ekonomisi sayesinde, denk bir bütçe oluşturan Libya'da Kaddafi yönetimi geliri halka aktarmayı başarmış, milli gelir ve ülke sürekli büyüme eğiliminde olmuştur. Kamu yatırımları artırılmış, okur yazarlık oranları, yaşam kalite endeksleri sürekli gelişim göstermiştir. Halkın refah seviyesi artarken diğer taraftan temel hak ve özgürlükler kısıtlanmıştır. İktidara geldiği ilk yıllarda ülkesinin refahı için çalışan Kaddafi zamanla despotik bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Ordudan, hukuk sistemine, bürokrasiden halkın demografisine kadar her alanda rejimini korumaya yönelik önlemler almış, bir nevi devlet mekanizmasını kendi lehine olacak şekilde düzenlemiştir. 90'lı yıllarda başlayan küresel krizle birlikte petrol fiyatlarının düşmesi, ambargolar ve terör finansmanı için harcanan devlet bütçesi ekonomik sorunların başlamasına zemin hazırlamıştır.

2010 yılı sonunda Tunus'ta başlayan ve hızla Arap devletlerine sıçrayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal ayaklanmalar, 2011 yılı Şubat'ında Libya'ya da sıçramış ve ülkenin doğu kesiminde başlayan isyan hızla bütün ülkeye yayılmıştır. Kaddafi, Tunus ve Mısır'daki gibi iktidardan çekilmeye yanaşmamış ve göstericilere karşı kuvvet uygulama yolunu seçmiştir. Bu durum uluslararası bir müdahaleyi de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Türkiye önce müdahaleye karşı bir tavır sergilemişse de NATO bünyesinde yapılan operasyona ortak olmuştur. Kaddafi doğum yeri olan ve son direniş noktası konumundaki Sirte'de, 2011 Ekim'inde yakalanarak linç edilmiş ve Libya tarihinde bir devir kapanmıştır.

Bu çalışmada Libya siyasi tarihi, Kaddafi dönemi Libya iç ve dış siyaseti ile terörizm ele alınmış ve Arap Baharı sürecinde Libya'daki halk ayaklanması, bu ayaklanmanın sebepleri, uluslararası örgütlerin bu ayaklanmaya ilişkin aldığı ve uyguladığı yöntemler ile Libya Arap Baharının başlangıcından Kaddafi döneminin sona ermesine kadarki süreçte Türkiye'nin izlediği politika incelenmiştir.

2. LİBYA SİYASİ TARİHİ

Libya adının, bölgenin ilk yerleşimcileri olan Berberi Levata kabilesinin isminin zaman içinde değişiminden geldiği kabul edilir. Libya tarih içerisinde önce Fenikelilerin egemenliğine girmiş, daha sonraki yıllarda ise; Kartacalılar, Romalılar, Abbasiler, Memlukler ve Osmanlılar bölgeye hâkim olmuştur (Ceviz, 2011:81). Yaklaşık 350 yıl Osmanlı idaresi altında kalan Libya, coğrafi keşiflerin başlaması ile 15.yy'dan itibaren Avrupa'da başlayan sömürgecilik faaliyetlerine nispeten geç katılan İtalya, Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşındaki meşguliyetinden istifade ederek Bingazi ve Trablusgarp'ı ele geçirmiş, sonuç olarak 1911-1912 Trablusgarp savaşı sonunda imzalanan Uşi Anlaşması ile Libya İtalya'ya bırakılmıştır (Doğan ve Durgun, 2012:63-64).1911-1942 yılları arasında İtalyanların işgaline maruz kalan Libya, 2. Dünya Savaşında İtalya'nın savaş dışı kalmasıyla Fransız ve İngilizlerin denetimine girmiş ve aynı zamanda bu durum Libya'da bağımsızlık hareketlerini yeniden gündeme getirmiştir(Cantürk ve Şengül, 2018:47-48). Bölgede etkin olan Senusi tarikatı lideri Seyyid İdris es-Senusi İngilizler ve Fransızlarında desteğini alarak ve Soğuk Savaşın başlangıcındaki Avrupa'daki güç mücadelelerinin sonucunda Birleşmiş Milletlerin de aracılığı ile meşruti krallık olarak 24 Aralık 1951 tarihinde bağımsızlığını kazanmıştır (Doğan ve Durgun, 2012:66). İdris es-Senusi Birleşik Libya Krallığı'nın başına geçmiş ve böylece Libya modern dönemde Kuzey Afrika'nın kurulan ilk devleti olmuştur (Cantürk ve Şengül, 2018:49).

Tarih sahnesine ilk kez müstakil bir devlet olarak çıkan Libya, kurulduğu ilk yıllarda dünyanın en fakir ülkesi olarak kabul edilmekteydi ve kayda değer bir geliri yoktu. Ülke ancak dış yardımlarla ayakta durabiliyordu. İngiltere ile 1953 tarihinde Bingazi'de imzalanan Dostluk ve İttifak Antlaşmasında, askerî ve finansal maddeler de içermekteydi. Antlaşmaya göre; İngiltere, Libya finansal istikrarını sağlayana kadar finansal yardımda bulunacaktı (Turan ve Tüylü Turan 2011:198). Bu antlaşmayla İngiltere'ye ülkenin doğusunda bulunan Tobruk ve El-Adem şehirlerinde askerî tesis kurmasına, 1954 yılında da ABD ile yapılan antlaşma gereğince de, Trablus yakınlarındaki Wheelus Field Havaalanında kira karşılığında ABD'nin üs kurmasına izin verilmiştir (Kuşoğlu, 2012: 105). Libya'nın müzmin fakirliği Zelten Dağı eteklerinde 1959 yılında bulunan zengin petrol yataklarının bulunması ile değişmiş, ülkede ekonomik, siyasi ve toplumsal yaşamda kökten değişimler gözlemlenmiştir (Ceviz, 2011:88).1961 yılında başlamış olan petrol ihracıyla zengin bir monarşi durumuna gelen Libya'da, eğitim, sağlık harcamaları gibi hükümet hizmetleri ve inşaat projelerinde artış olmuştur. Petrolden sağlanan gelirin gitgide yönetici elite toplanması ve yaşam koşullarının aynı yönde pahalılaşması halk arasında hoşnutsuzluklara sebep olmuştur (Kuşoğlu, 2012:105). Libya'nın zengin petrol kaynaklara sahip olması batıya olan bağımsızlığını azaltmamış aksine artırmıştır. Çünkü ülkenin bu zengin petrol kaynaklarını çıkartabilmesi için alt yapı ve kaynakları yetersiz durumdaydı. Muhalefetin gittikçe yükselen sesi siyasi partiler kapatılarak, krala ve hükümete karşı her çeşit eleştirilere yasak konularak kesilmiştir (Cantürk ve Şengül, 2018:50). Kral İdris'in ilerleyen zamanlarda petrol üretimini doğrudan tekeline almasıyla huzursuzluklar artmış ve bu durum muhalefetin başlıca ana gündem konusunu oluşturmuştur. Kral İdris bürokrasideki ve toplumdaki değişimi iyi okuyamamış, dış politika tercihleri dönemin popüler milliyetçilik söylemine kapılan genç elit kuşak tarafından benimsenmemiştir (Domazati ve Altun, 2018) ve tüm bu tepkiler neticesinde tarih 1 Eylül 1969 gününü gösterdiğinde Yüzbaşı Muammer Ebu Minyar el-Kaddafi liderliğinde Libya ordusundaki bir grup küçük rütbeli subay tarafından Kral İdris devrilerek yönetim ele geçirilmiştir ve Libya Arap Cumhuriyetini ilan etmişlerdir (Kuşoğlu, 2012: 105).

3. KADDAFİ DÖNEMİ LİBYA

1969-2011 yılları arasında Libya tarihine damga vuran Muammer Ebu Minyar el-Kaddafi, 1942 yılında, Sirte çöllerinde doğmuştur. Kaddafi, 1963'te Libya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olduktan sonra Bingazi'de bulunan Askeri Akademi'ye girmiştir. 1966 yılında ise İngiltere'ye gidip, askeri konularda uzmanlık eğitimi almıştır (Biography, 2017). Muammer Kaddafi, büyük hayranlık duyduğu Cemal Abdülnasır'dan ve söylemi Arap sosyalizminden ziyadesiyle etkilenmişti. Antiemperyalist, antikapitalist ve antisemitist görüşlere dayalı Nasır ideolojisini kendisine ilke edinmiştir. Devrimden sonraki günlerde Kaddafi'nin de içinde bulunduğu 12 kişilik darbeci grup, "Devrim Komuta Konseyi" ni kurarak Konseyin başına albay rütbesine yükseltlen Kaddafi'yi getirmişlerdir. Böylece Kaddafi, devrim konseyinin ve silahlı kuvvetlerin kontrolünü eline alarak fiilen Libya iktidarının başına geçmiştir.

Darbenin ilk yıllarında ülke sosyolojisinin zorunluluğu olarak kabilelerle iyi geçinme eğilimine girilmiştir. Halihazırda ülke nüfusunun %85'inin kabile yapısına göre örgütlendiği düşünülürken bu durum kaçınılmazdır (Domazati ve Altun, 2018:2-6). Kaddafi siyasi ve askeri gücünü pekiştirmek için kabileleri kullanmış, iktidara gelince ise kendi kabilesine ait üyeleri hükümetin önemli kilit noktalarına getirerek kendine bağlı bir çatı oluşturmuştur (Bölme, Ulutaş, Küçükkeleş, Özhan, Bektaş, 2011:10-11). Orduda da buna benzer bir yapılanmaya giden Kaddafi, düzenli ordudan ziyade kendisini ve rejimi korumakla görevli güvenlik birimleri oluşturmuştur. Bu birimlerin başında Devrimci komiteler, devrim muhafızları ve halk muhafızları geliyordu. Bunun yanında Kaddafi'ye bağlı silah gücüne sahip aşiretlerde mevcuttu (Kurt, 2014:18-19).

Devrim konseyi, ilk iş olarak ülkenin başkentini Bingazi'den Trablusgarp'a taşımış ve akabinde başta İtalyanlar olmak üzere ülkedeki yabancılara ait olan tüm arazileri kamulaştırmıştır. Kaddafi, 1970 yılında Libya'da bulunan Amerikan ve İngiliz üslerini kapatarak petrolü millileştirmiş ve ülkede bulunan yabancı bankalara el koymuştur. Burjuva ve tüccar sınıfı, monarşi dönemindeki üst düzey kamu görevlileri ile hanedanlığın bütün üyeleri ülkeden sınır dışı edilmiştir. Ülkenin ileri gelen bütün seçkinleri kurduğu Halk Mahkemeleriyle yargı önüne çıkarılmış ve mal varlıklarına el konulmuştur (Cantürk ve Şengül, 2018:51-52).

Kaddafi, eski rejimle olan hesaplaşmasının ardından bir taraftan otoriter yönetimini sürdürürken diğer taraftan da her ne kadar ülkedeki refah paylaşımına adaletli bir şekilde yansımamış olsa da, halkın hoşnutsuzluğunu azaltmak amacı güden, bu zamana kadar hiçbir Arap liderinin girişmediği reform çalışmaları yapmıştır (Bölme vd.,2011:10). Sağlıkta eğitime kadar her türlü alanda köklü değişikliklere giden Kaddafi, kadınların sosyal durumlarında da önemli iyileştirmeler yapmıştır. Şeriat kuralları çerçevesinde ise alkole yasak getirmiş, geleneksel kıyafetler teşvik edilmiş, gece kulüpleri kapatılarak Arapça resmi dil olarak kabul edilmiştir (Cantürk ve Şengül, 2018:52).

Yetmişli yıllar, Kaddafi'nin yeni bir ideolojik sistem içine evrildiği, düşünce dünyasının şekillendiği bir dönem olma özelliğini taşımaktadır (Cantürk ve Şengül, 2018:52-53). Üçüncü Evrensel Teori adını verdiği, temelinde Arap milliyetçiliği ve Cemal Abdülnasır hayranlığı barındıran kendi ifadesiyle İslamiyet ile Sosyalizmi sentezleyen bir ideolojiyi benimsemiş ardından rejimin önündeki yasal engelleri aşmak için Zawara Beyanını ilan etmiştir. Rejim aleyhtarlarını, ülke bürokrasisini, aydınları, Arap milliyetçiliği ve sosyalizm karşıtı yerel yöneticileri tasfiye ederek, yerine halk komiteleri kurmuş, yüzlerce üniversite mezununu, yazarları, aydınları, gazetecileri ve muhalifleri yani rejimin görüşlerine muhalefet olan ve olabilecek herkesi tutuklatmıştır (Baltalı, 219:15,18). 1975 yılına gelindiğinde bu ideolojisini ve

yönetim anlayışını ortaya koyan kısacası kendi siyasi felsefesini anlatan “Yeşil Kitap”ı bölüm bölüm yayımlamaya başlamıştır (Doğan ve Durgun, 2012:67).

Yeşil Kitap; “Demokrasi Sorunun Çözümü”, “Halk Otoritesi”, “Ekonomi Sorunun Çözümü” “Sosyalizm”, “Evrensel Üçüncü Teorinin Sosyal Temeli” başlıklarının yer aldığı üç kısımdan oluşmaktadır. Kaddafi, “Demokrasi Sorunun Çözümü”, “Halk Otoritesi” başlıklarını bulunduğu birinci bölümde genel olarak iktidar mekanizmasını, seçimleri, parlamentoyu, siyasi partileri kısacası demokrasinin tüm enstrümanlarını reddetmekte ve bunları halkın kandırılması için üretilmiş araçlar olarak görmektedir. Kaddafi, dünyadaki bütün politik sistemlerin aynı amaca yani diktatörlüğe hizmet ettiğini, demokrasinin bilindik kurumlarının ve uygulamaların bu amaç doğrultusunda hareket ettiğini, alternatifler arasındaki güç mücadelesinin bir ürünü olduğunu dile getirmiştir (Doğan ve Durgun, 2012:67-68). Bu eleştirel görüşünün ardından Kaddafi Yeşil Kitabında çözüm önerisi olarak “Halk Kongreleri ve Halk Komisyonları” başlığı altında açıklamıştır. Buna göre; Halk kongreleri halk demokrasisine ulaşmanın tek yöntemidir. Dernek, birlik veya federasyon, çeşitli uygulama sektörleri halk komitesi (Tarım, eğitim, sağlık, inşaat vs.), kongre sekreterliği, genel halk komitesi ve genel halk kongresi genel sekreterliği şeklinde kurulacak sistemin hiyerarşik düzlemini açıklamıştır. Ayrıca bu bölümde dünya toplumlarınca kabul görmüş hukuk sistemleri reddedilmiş, çözüm olarak geleneklere ve dine dayanan hukuk sistemini önermiştir (El Kaddafi, 1979:7-22). Ekonomi Sorunun Çözümü için Yeşil Kitap’ın “Sosyalizm” başlıklı ikinci bölümde, tamamen sosyalist ekonomi anlayışının hâkim olduğunu görülmekte ve bu bölümde “Gelir, İskân, İhtiyaçlar, Toprak ve Hizmetçi, Ulaşım” alt başlıkları altında Kaddafi’nin mevcut ekonomik sisteme yönelik yapmış olduğu değerlendirmeler ve benimsediği görüşler yer almaktadır.

Yeşil Kitap’ın “Evrensel Üçüncü Teorinin Sosyal Temeli” başlıklı üçüncü bölümünde ise; sırasıyla “aile, kabile, millet, kadın, azınlıklar, eğitim, ortak kültür ve spor” konuları işlenmiştir. Yeşil kitap Kaddafi’nin kurduğu üçüncü evrensel teorinin bir el kitabı niteliğini taşımaktaydı.

Petrol ihracatına dayalı bir ekonomisi bulunan Libya, 1971-1974 yılları arasında petrol arama ve üretim lisanslarının yüzde 51’ni kamulaştırarak, önceden belirlenmiş petrol fiyatı OPEC direktifleri doğrultusunda petrol gelirini artırmak üzere varil başına petrol fiyatları 3.45 dolardan 15,076 dolara çıkartılmıştır (Evrensel: 2011). Kaddafi böylelikle buradan elde ettiği gelirlerin yaklaşık %90’ını doğrudan halkına aktarmayı sağlayabilmiş, iç savaşın baş gösterdiği 2011 yılına kadar sistemli bir şekilde ülkesini büyütmeyi başarmıştır. Ekonomideki bu iyimser tablo halk tabanına da yansımıştır. Halk doğalgaz, su, elektrik, sağlık gibi hizmetlerden ücretsiz yararlanılırken, benzinin litresi 0,08 Euro gibi cüzi bir ücret karşılığında verilmiştir. Yurtdışında okuyan öğrencilere aylık burslar ödenirken, istisnasız bütün Libya vatandaşlarına aylık 300 Euro yardım yapılmıştır. Vatandaştan alınan vergilerin toplam bütçe içinde %4,8’lik bir oranda kalması, yeni evlenen çiftlere 150 metre karelik ücretsiz ev verilmesi, otomobillerin fabrika çıkış fiyatlarından vatandaşlara satışa sunulması gibi sosyal refaha yönelik ekonomi politikaları Libya halkının yaşantısını ciddi bir şekilde değiştirmiştir (Cantürk ve Şengül, 2018:57). Örnek vermek gerekirse ortalama yaşam süresi 70’li yıllarda (kadın/erkek yaş ortalaması) 57 yaş iken bu rakam 2000’li yıllarda (kadın/erkek yaş ortalaması) 74 yaşa çıkmıştır. Yine okur-yazarlık oranı 70’li yıllarda %35 iken, 2000’li yıllarda %80’lere ulaşmıştır (Oktar, Genç, Varlı, 2010:29-31).

4. KADDAFİ DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI VE TERÖRİZM

1969 Darbesi ile iktidara gelen Kaddafi döneminde Libya Arap dünyasının en hareketli ve en yoğun dış politikasına sahip ülkesi olmuştur (Doğan ve Durgun, 2012:70). Libya'nın dış politikası, Kaddafi ekseninde gelişmiş ve değişen koşullara uyum sağlamıştır. Kaddafi dış politikasını Arap milliyetçiliği, emperyalizme karşı mücadele eden gruplara küresel desteğin sağlanması ve Müslüman toplumların himayesi üzerine inşa etmiştir. Kaddafi iktidarının ilk 20 senesinde Arap Birliği fikrini tüm Arap coğrafyasında hayata geçirmek için uğraşmıştır. Bu çabasının temelinde fikirlerinden etkilendiği Nasır'ın Arap Milliyetçiliğini uyandırma çabaları yatmaktadır (Bölme vd.,2011:3,14). Birçok Arap lideri böyle bir birlikteliği prensip olarak kabul etse de uygulanmasının çok uzun yıllar alacağı konusunda hemfikir olmuşlardır. 1970'te Libya, Mısır ve Suriye arasında başlayan görüşmeler neticesinde adı "Arap Cumhuriyetleri Federasyonu" olarak belirlenen bir birleşme gerçekleştiği duyurulmuşsa da, bu bir fikir olarak kalmış ve hiçbir zaman uygulamaya geçememiştir (Doğan ve Durgun, 2012:71). Daha sonraki yıllarda Tunus, Fas, Çad ve tekrar Suriye ile yapılan birleşme çalışmaları da sonuçsuz kalmıştır.

Kaddafi döneminin "Arap Birliği" dış politikasının yanı sıra üzerinde durulması gereken bir diğer konu da uluslararası terörizme verilen destektir. Uluslararası terörizme verilen destek, Kaddafi'nin düşünce anlayışında emperyalizmle mücadelenin bir yöntemi olmuştur (Doğan ve Durgun, 2012:71). Kullanılan metot, ideoloji ve amaç gözetmeksizin Kaddafi, Avrupa'dan Amerika'ya, Ortadoğu'dan Afrika'ya kadar uzanan coğrafyalarda birçok grup ve harekete askeri ve finansal destek sağlamıştır (Bölme vd.,2011:28) Kaddafi, Filistin'deki Yaser Arafat'ın liderliğindeki El-Fetih, George Habash'ın liderliğindeki Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Kızıl Tugaylar, Kızıl Ordu ve IRA gibi örgütlerin yanı sıra daha radikal olan Kara Eylül ve Ebu Nidal gibi radikal terör örgütlerine finansal, askeri ve lojistik destek sağlamıştır (Doğan ve Durgun, 2012:72).

Ancak 80'li yıllar Kaddafi'nin dış politikada saygınlığını büyük ölçüde yitirdiği yıllar olarak tarihe geçmiştir. Kaddafi rejimi, iç politikada gösterdiği başarısını dış politikada gösterememiş ve dünyada 80'li yılların en tartışmalı rejimi olarak görülmüştür. Kaddafi'nin özellikle Batı dünyasıyla olan ilişkilerin gerilmesi ile Libya uluslararası arenada terör devleti olarak suçlanmıştır (Cantürk ve Şengül, 2018:58). 1979 yılında ABD Tahran Büyükelçiliğinin işgali ve Libya Büyükelçiliğinin yakılması ile gerilen Libya-ABD ilişkileri, Libya'nın Çad'ı işgal sürecinde ABD'nin Libya'ya yaptığı askeri müdahale, Kaddafi'nin Arap ve Avrupa ülkelerinde, sivil asker gözetmeksizin ABD vatandaşlarını ve elçiliklerini hedef alan terör saldırılarını teşvik ve organize etmesi, iki ülke arasındaki sorunları doruk noktasına taşımıştır. Libya'nın askeri yardım olarak Çad'ı işgali ile başlayan süreçte ABD Libya'ya askeri müdahalede bulunmuş, buna karşılık Kaddafi'de uluslararası terör örgütleri kanalıyla bir dizi eylemi finanse etmiştir. Bir kırılma noktası olan 5 Nisan 1986 tarihinde, Batı Berlin'de hedef olarak Amerikan askerlerinin alındığı LaBelle Disco saldırısı gerçekleştirilmiş ve bu olaya karşılık olarak ABD, Trablus ve Bingazi şehirlerini bombalamıştır (Doğan ve Durgun, 2012:72-73). Kaddafi 21 Aralık 1988 tarihinde Londra-New York seferini yapan Pan-Am Havayoluna ait yolcu uçağının, Lockerbie yakınlarından düşürülmesine azmettirerek bu saldırının karşılığını vermiştir. Yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde bu olayın bombalı bir saldırı olduğu saptanmış ve üç yıl süren araştırmaların ardından istihbarat servisleri, saldırının sorumluları olarak "Libya Dış İstihbarat Servisi"nin olduğunu rapor etmişlerdir (Cantürk ve Şengül, 2018:58). ABD ve İngiltere olayın faili olarak belirlenen iki Libya vatandaşının yargılanmak üzere iadesini talep etmiş ancak Kaddafi bu isteği reddetmiştir. ABD ve İngiltere bu konuyu BM'e taşımış, 1992'de Libya'yı uluslararası terörizmi desteklemekle suçlamış ve bu uyarının ardından bir

başka karar ile ambargo uygulanmıştır. Kaddafi alışla geldiği üzere her iki kararı da kabul etmemiş ve 1993 yılında uygulanan ambargonun kapsamı genişletilmiştir (Kuşoğlu, 2012:107). BM tarihinde ilk kez bu kararlar bir ülke uluslararası terörizme doğrudan destek vermekle suçlanmıştır. Arap dünyası başta olmak üzere Müslüman ülkeler Libya ile olan ilişkilerini askıya alarak BM kararlarına uyacaklarını açıklamışlardır (Cantürk ve Şengül, 2018:59). Ekonomisi petrole dayalı olan Libya, bu ağır ambargonun etkisiyle ve dünya da petrol fiyatlarının düşmesi neticesinde ekonomik darboğaza girmiş ve bunun sonucunda Kaddafi Batı karşıtı söylemlerini yumuşatarak izlediği Batı siyasetinde eksen değiştirmiştir. Libya 1998 yılında ABD ve İngiltere'nin teklif ettikleri Pan-Am Havayoluna ait yolcu uçağının düşürülmesinde şüpheli olarak belirlenen iki Libya vatandaşının yargılanmalarını uluslararası izolasyonun yükünü kaldıramayacak duruma geldiğinden kabul etmek zorunda kalmış ve 1999'da Lockerbie faciasından sorumlu tutulan iki Libya vatandaşını İskoçya'ya teslim etmiştir. (Bölme, 2011:16-17). Böylece 1999'da BM tarafından Libya'ya uygulanan çok taraflı yaptırımlar kaldırılmış, Kaddafi'nin 11 Eylül'deki terörist saldırılarını kınaması ve ABD'nin Afganistan işgalini desteklemesi, ABD ile Cemahiriye arasındaki yakınlaşmayı artırmış ve sonuç olarak ABD'nin uyguladığı tek taraflı ambargo kaldırılmıştır. (Baltalı, 219:31).

5. LIBYA ARAP BAHARI

Libya'da yaşanan Arap Baharının sebeplerine bakıldığında, Arap Baharını yaşayan diğer ülkelerden karakter olarak farklı olduğu görülmektedir. Libya'daki Arap Baharında önceliğin ekonomik sorunlar olmadığı, insan hakları, siyasi özgürlüklerin elde edilmesi, demokratikleşme amaçlanmıştır. Kıyaslamak gerekirse; Libya'da 2010 yılında kişi başına düşen milli gelir ortalama 12.100 ABD doları iken aynı dönemde Türkiye'de ise 10.079 ABD dolarıdır. Olayların başladığı 2011 yılında dış borcu bulunmayan Libya'nın, uluslararası kredi derecelendirme kurumları tarafından en yüksek not olan AAA ile derecelendirildiği düşünüldüğünde, ekonomik sebeplerin Libya'da yaşanan iç savaşta birincil etken olmadığı çıkarımında bulunabilir (Güler, 2015:62)

Libya sosyal ve toplumsal yapı olarak aşiret bağları üzerine şekillenmiş bir devlettir. Kaddafi iktidara geldiği ilk yıllarında siyasi ve askeri gücünü pekiştirmek için kabileleri kullanmış, kimi aşiretlerle iş birliği yapmış, bazılarını da karşısına alarak siyasi varlığını ve gücünü korumaya çalışmıştır. Ülkenin batısı ve güneyi Kaddafi rejimini desteklerken, eski başkent Bingazi'nin olduğu doğu tarafı ise rejime muhalif olarak bilinmekteydi. Kaddafi iktidarının ilk yıllarında başkenti Bingazi'den Trablusgarp'a taşınması ve petrol yataklarının doğuda bulunmasına rağmen petrol gelirlerinden ve devlet yatırımlarından doğuyu soyutlaması Kaddafi'ye karşı başlatılan halk hareketlerinin doğudan başlamasının sebebi olarak görülmektedir (Kurt, 2014:18-19).

Kaddafi 42 yıllık iktidarı boyunca kendi kurduğu Üçüncü Evrensel Teori ve onun uygulama kitabı niteliğindeki Yeşil Kitap'ı kendisine rehber edinmiş, buna dayanarak tüm siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları kapatılmış, kendisine muhalif olan veya olması muhtemel aydın, gazeteci, fikir önderi vb. tutuklanmış veya pasivize edilmiştir. Ordudan hukuk sistemine, ekonomiden sosyal hayata kadar tüm devlet organlarında köklü değişikliklere gitmiş ve neticede zayıf bir devlet profili oluşturmuştur. 70'li yıllarda birlikte Petrol gelirlerinin halka aktarılması başarıyla sağlanmış, bu durum halkın refahını görece artırdığından Kaddafi'nin izlediği politika eksenine halk tarafından destek verilmiştir. Okuryazarlık oranlarının artması, ülkede okumuş gençlerin çoğalması beraberinde temel hak ve özgürlük taleplerini de birlikte getirmiş, ancak totaliter Kaddafi rejimi tarafından bu istekler karşılık bulmamıştır (Baltalı, 219:2,20,64).

Kaddafi emperyalist devletlerle mücadele yöntemi olarak uluslararası terörizmi destekleme fikrini benimsemiş, pek çok terör örgütüne askeri, mali, lojistik destek vermiştir. Libya adı pek çok kez uluslararası terör faaliyetlerinde azmettirici ülke olarak anılmış ve uluslararası örgütler ve ülkeler tarafından teröre destek vermekle suçlanmıştır. İzlenen bu siyaset Libya'nın uluslararası toplumlar nezdinde itibarını düşürmekle kalmamış ve ağır ambargolara maruz kalmasına sebep olmuştur (Doğan ve Durgun, 2012:72).

2010 yılında Tunuslu seyyar satıcı Muhammed Sidi Bouzid'in hükümet binası önünde kendisini yakması ile başlayan ve kısa sürede Kuzey Afrika'da Mısır, Libya, Cezayir Ortadoğu'da Suriye, Bahreyn, Ürdün, Yemen, Lübnan gibi Arap dünyasının başlıca devletlerine hızla yayılan Arap Baharı, temelinde totaliter rejimlerin kötü yönetimini ve ekonomik nedenleri barındırmaktadır (Özbek, 2019:60).Tunus'ta fitili ateşlenen Arap Baharı 2011 yılına gelindiğinde tüm Arap dünyasını sardığı açıklanmış, Libya ve Suriye'de iç savaşa dönüşmüştür.

2011 senesinin Ocak ayında Libya'da yolsuzlukların ve konut probleminin dile getirilmesi ile başlayan, siyasi kaygılardan ziyade ekonomik-insani motifli protestolar, Tunus ve Mısır'daki değişim hareketlerinin vermiş olduğu etki ile de küçük çapta da olsa devam etmiştir (Bölme vd., 2011:18).Ülkesinin doğusundaki Bingazi kentinde halk muhalif yazar ve insan hakları savunucusu olan Fethi Terbil'in¹ tutuklanması ile zaten huzursuzluğun başlamış olduğu Libya'da halk sokağa dökülmüş, 15 Şubat 2011 tarihinde protestolar siyasi bir kimliğe bürünerek Libya Arap Baharının kıvılcımı ateşlenmiştir (Erdurmaz, 2013:25). Kısa sürede Bingazi muhaliflerin eline geçmiş, isyan kısa sürede ülkenin doğusunda yayılmış, Kaddafi yönetiminin şiddet kullanarak olaylara müdahale etmesi olayların alevlenmesine sebep olmuştur. Kaddafi özel birlikleri ile Afrika kökenli paralı askerlerini göstericilerin üzerine göndermiş, ağır silahlar kullanarak kaybettiği şehirleri kontrol altına almaya çalışmıştır. Kaddafi'nin isyancılara karşı aldığı bu sert tedbirler, halkın isteklerini reddedip kendi halkına silahlı güç kullanması, günümüze uzanacak Libya iç savaşının temelini oluşturmuştur (Kuşoğlu, 2012:107-108).

Kaddafi'nin ayaklanmalar karşısında güç kullanması ve yaşanan can kayıpları dünyaya katliam olarak duyurulmuş ve Avrupa devletleri ile ABD isyancıları destekler açıklamalarda bulunmuştur. Rejim, çığırından çıkan isyanlar karşısında siyasi reformlar içeren vaatler vermeye başlamışsa da isyancılarda bu vaatler karşılık bulmamıştır (Erdurmaz, 2013: 27).

Olayların hızla yayılması ABD başta olmak üzere Batılı devletleri harekete geçirmiş, NATO ve BM devreye sokulmuştur. Libya'daki gelişmeler için 23 Şubat 2011 tarihinde Güvenlik Konseyi acilen toplanmış ve 1970 sayılı vermiş olduğu karar ile konuyu Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevk etmiştir. BM ve NATO'nun müdahale gerekçesi ise isyancılara karşı silahlı güç kullanımından dolayı yaşanan sivil ve can kayıplarıdır (Cantürk ve Şengül, 2018:64).BM Güvenlik Konseyi Libya'da meydana gelen insani meselelerin, 1970 sayılı kararında tespit etmiş olduğundan daha ciddi bir hal aldığını düşünerek daha sert yaptırımların ve kuvvet kullanma seçeneğinin de içinde olduğu her türlü tedbirin alınmasını talep eden 1973 sayılı kararı almış ve 1970 sayılı karara ek olarak uçuşa yasak bölge ilan edilerek, sivil halkın korunması için gerekli olan tüm önlemlerin alınmasında devletlere yetki vermiştir (Güneş, 2018:277).

¹ Trablusgarp'taki Ebu Selim Hapishane'sinde 1996'da bastırılan ayaklanmada öldürülen 1.0000'den fazla kişinin avukatlığını yapan tanınmış Avukat, Aktivist, Ayrıntılı bilgi için bakınız.

<http://www.ludovictarieux.org/pdf/plaquettePLT2011.pdf>

BM'in 1973 sayılı kararına dayanılarak, gerekçesi ne olursa olsun Libya'da yaşanan Arap Baharı, Kaddafi rejiminin yıllardır yürüttüğü terör merkezli emperyalist devletlerle mücadelenin bir sonucu olarak Kaddafi rejimini yıkmaları için başta ABD olmak üzere Batılı devletlere aradıkları fırsatı vermiştir. NATO önderliğindeki Batılı güçler sivil insanların öldürüldüğünü bahane ederek 19 Mart 2011 tarihinde hava ve deniz harekâtına başlamış, 20 Mart günü hem denizden hem havadan yapılan saldırılar, Kaddafi'nin ateşkes ilan etmesine sebep olmuştur. NATO operasyonundan sonra daha da güçlenen muhalifler, 27 Şubat tarihinde ABD'ni girişimiyle "Ulusal Geçiş Konseyi" altında birleştirilmiş, böylece Kaddafi muhalifleri daha örgütlü bir resme bürünmüştür. NATO destekli konsey güçleri karşısında ağır silahlarını kullanamayan Kaddafi genel bir ateşkes ve görüşme çağrısında bulunmuşsa da muhalif kanatta bu çağrının karşılığı olmamıştır (Cantürk ve Şengül, 2018:64-65).30 Nisan'a kadar neredeyse tüm mevzilerini kaybeden Kaddafi ailesi ve kendisini sonuna kadar destekleyen aşiretlerinde yardımıyla silahlı mücadelesini sürdürmüş, 22 Ağustos'ta Trablusgarp'ında düşmesi ile doğum yeri olan Sirte'ye çekilmiştir. 20 Ekim 2011 tarihinde Sirte'de saklandığı sulama kanalında muhalifler tarafından yakalanarak linç edilerek öldürülmesi ile, Libya'da 42 yıllık Kaddafi dönemi sona ermiştir (Erdurmaz, 2013: 35).

6. LIBYA ARAP BAHARINDA TÜRKİYE POLİTİKASI

Tunus ve Mısır'da yaşanan bu olaylar karşısında başarılı bir sınav veren, neredeyse tüm dünyanın olayları izlediği sırada inisiyatif alıp mevcut hükümetlerin çekilmesini, halkın isteklerinin karşılanması yönünde hareket edilmesi gerektiğini açıklayarak yaşanan olaylara yön vermeye çalışan Türkiye için, Libya zorlu bir sınav olmuştur. Şüphesiz Irak ve Afganistan'da olanlar hala hafızalarda iken, dinsel başta olmak üzere ekonomik, tarihsel ve kültürel bağlarının olduğu Arap coğrafyasında başlayan ayaklanmalar sonucunda, bu coğrafyanın da aynı kaos ve savaş ortamına sürüklenmesinden endişe edilmiş ve bu durum engellenmeye çalışılmıştır. Libya'daki ayaklanmaların başlamasıyla, bir dış müdahale ihtimalini gören Türkiye, böyle bir müdahaleye karşı çıkan bir tutum sergilese de, zaman içinde Libya'daki olayların seyrine göre belirlediği politikanın genel seyrinden sapmadan aşamalı olarak sertleşen bir politika izlemiştir (Bölme vd., 2011:40-42).

15 Şubat'ta patlak veren Bingazi protestolarıyla birlikte Türkiye, Libya'daki Türk vatandaşlarının can güvenliğini öncelik olarak belirlemiştir. Diğer yandan yaşanan olaylar karşısında Kaddafi yöntemini ile sürekli temas halinde kalınarak, Libya halkının taleplerinin barışçıl yollardan karşılanmasını tesis etmeye çalışmıştır. İzlenen bu politika ilk etapta muhalifler nezdinde tepkiyle karşılanmıştır (Erdurmaz, 2013: 151). Nitekim14 Mart tarihinde dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "El Arabiya" televizyonuna vermiş olduğu mülakatta, Libya'ya olası bir NATO müdahalesine muhalefetini ve bu müdahalenin çok kötü neticeler doğuracağını söylemesi üzerine, Libya'lı muhalifler "el Manara facebook" internet sayfasından "Türkiye'ye mektup" adlı çağrısı yayınlamışlardır. Mektupta; Türkiye'ye Libya'da yaşanan olayların gelişim sürecinin dikkate alınması çağrısı yapılmış ve "İnsanlar kendilerini ve ailelerini korumak için direnmek ve mücadele etmek zorundaydı. Dolayısıyla herkes bunu barışçıl değil askeri bir ayaklanma olarak görmeye başladı. Geri dönüş olmadığını hepimiz biliyoruz, çünkü hükümetin intikamı korkunç olacaktır" deniliyordu. Halkın Libya hükümeti tarafından korunması gerekirken saldırılara maruz kaldıklarını ve bunun insancıl sonuçlarının bahsedildiği mektupta, uluslararası topluma ve özellikle Türkiye ve diğer Müslüman ülkelere çağrı yapılıyordu. Çağrıda "Bu insanların uluslararası toplumun ve özellikle de sizin gibi Müslüman ülkelerin yardımına ihtiyacı var. Batı dünyasından önce Arap ve Müslüman toplumların destek vermesini bekliyorlar. En azından hava saldırısından önce Arap ve Müslüman toplumların destek vermesini bekliyorlar. En azından hava

saldırısından korunmak için Libya hava sahasının uçuşa kapatılmasını bekliyorlar” deniyordu ve mektup “Libyalıların, Türk kardeşlerinin ülkeden kaçmasına nasıl yardım ettiğini hatırlayın” cümlesiyle son bulmaktaydı (Hürriyet, 2011).

Türkiye çatışmaların son bulduğu, Kaddafi'nin yönetimi devrettiği, reformların yapıldığı bir plan üzerinde bir siyaset belirlendiyse de, Kaddafi'nin yönetimi devretmeyi reddetmesi, muhaliflere karşı şiddeti artırması, sivil halka karşı da silahlı gücünü kullanması Türkiye'nin BM nezdinde alınan 1970/1973 sayılı kararlara destek vermesine sebep olmuştur. 24 Mart'ta TBMM, BM'in 26 Şubat'ta aldığı 1973 sayılı karar kapsamında, Libya'da güvenliğin ve istikrarın yeniden tesisine yönelik diğer milletlere verdiği müdahale yetkisine istinaden başlatılacak olan NATO harekâtına asker göndermek üzere tezkere için toplanmış ve oy çokluğu ile tezkere kabul edilmiştir. Tezkerede “Libya'da 15/2/2011 tarihinde başlayan olaylar neticesinde ortaya çıkan şiddet ortamına sona erdirilebilmesini teminen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan 26/2/2011 tarihli ve 1970 sayılı karar ile 17/3/2011 tarihli ve 1973 sayılı kararda kayıtlı hüküm ve çağrılar dikkate alarak ve mezkur kararlar çerçevesinde, Libya'da istikrar ve güvenliğin yeniden tesisine yönelik uluslararası çabalara çok boyutlu katkıda bulunmak üzere, lüzum, sınır, kapsam, şekil, yöntem ve zamanı hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve bununla ilgili gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılması için Anayasanın 92. Maddesi uyarınca bir yıl süreyle izin verilmesi Genel Kurulun 24/3/2011 tarihli ve 82. birleşiminde kabul edilmiştir.” denilmekteydi.² Türkiye NATO önderliğinde başlatılan harekatta katılmış, uçuşa yasak bölge kontrolü görevini üstlenerek harekatta pasif görev almıştır. Bundan sonraki süreçte Türkiye, silah ambargosunun sağlanması, insani yardımın Libya'ya ulaştırılması, sivillerin korunması yönünde operasyona destek verirken, asıl çabaların sona erdirilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Türkiye ayrıca NATO'nun Libya iç savaşına taraf olmamasına gayret etmiş ve NATO operasyonunun sınırlarının belirlenmesine çalışmıştır (Bölme vd., 2011:40-42).

Türkiye'nin Libya Arap Baharı bağlamında başka bir kaygısı da Libya petrol ve doğal gazlarının ABD, Fransa gibi ülkeler tarafından istismar edilme olasılığıdır. Bu yüzden Türkiye Libya'nın geleceğine yine Libyalıların karar vermesi gerektiğini savunmuştur. BM genel kurulunda bu durum Türk yetkilerce dile getirilmiş, BM'in 1970 sayılı kararında var olan Libya'nın yurt dışındaki mal varlığının dondurulması kararının kaldırılmasını ve bir an evvel BM'in 2009 sayılı kararının uygulanarak Libya halkının yoksulluğa mahkûm edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır (Erduramaz, 2013 :160). BM şartının 7. bölümü çerçevesinde kabul edilmesi nedeniyle uluslararası toplum bakımından bağlayıcı olan 2009 sayılı karar ile Libya'ya halihazırda uygulanmakta olan yaptırımların yasal çerçevesini çizen 1970 ve 1973 sayılı BMGK Kararları'nın icraya yönelik bazı maddelerinde kısmen değişikliğe gidilmekte, ayrıca ilave düzenlemeler getirilmektedir. Libya'nın toprak bütünlüğünün, bağımsızlığının, egemenliğinin ve ulusal birliğinin öneminin vurgulandığı kararda;

-İlk aşamada üç aylık bir dönem için kamu düzenin tesisi, ülkede kapsamlı siyasi diyalogun başlatılması, insan haklarının korunması ve ekonomik kalkınma sürecine destek olmak amacıyla bir “BM Destek Misyonu” (UNSMIL) konuşlandırılması” öngörülmekte,

² T.C Resmi Gazete. 26.03.2011.s:27886. Libya'da ortaya çıkan şiddet ortamının sona erdirilmesini teminen birleşmiş milletler güvenlik konseyi tarafından alınan kararlar çerçevesinde; lüzum, sınır, kapsam, şekil, yöntem ve zamanı hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk silahlı kuvvetleri unsurlarının yabancı ülkelere gönderilmesi ve gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasına anayasanın 92. maddesi uyarınca bir yıl süreyle izin verilmesine dair karar.

-Libya'ya yönelik silah ambargosu muhafaza edilmekte, Libya'ya ait yurtdışındaki mal varlıklarına yönelik kısıtlamalara esneklikler getirilmekte”,

-NATO'nun gözetiminde sivillerin korunması amacıyla sürdürülmekte olan uçuşa yasak bölge uygulamasının koşullar elverene kadar muhafaza edilmesi öngörülmekte,

-Libya'da sicile kayıtlı hava araçları için getirilmiş uçuş yasaklarının kaldırılması” hükmedilmektedir (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Türkiye, Libya Arap Baharında izlediği tarafsız kalma politikasını Kaddafi'nin ortaya konan tüm barış planlarını reddetmesi ve uzlaşmaz tutumu sebebiyle muhaliflerden yana tavır alarak değiştirmiştir. 23 Mayıs'ta Türkiye'yi ziyaret eden ve Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanıyla görüşmelerde bulunan Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mustafa Abdülcelil, görüşmelerin ardından dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile ortak bir basın toplantısı düzenleyerek özetle; “Libya halkı Türkiye'nin desteğine baştan beri özlem içindeydi. Libya ve Türkiye halkları arasındaki tarihi ilişkilere dayanarak bu beklenti içine girmiştir. Koalisyon ülkeleri tarafından üzerinde mutabık kalınan bu yol haritası Libya halkının taleplerini sembolize eden ve onları somut hale getiren, Kaddafi ailesi ve çocuklarının her şeyden önce Libya'yı terk etmelerini içeren bu talepleri Türkiye'nin destekleyen rolünü bekliyoruz” demiştir (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2011).

7. SONUÇ

Sosyoloji ve iktisat bilimlerinin öncüsü sayılan İbn-i Haldun, “coğrafya kaderdir” demiştir. Tunus'ta doğan İbn-i Haldun Mısır'da ölmüştür. Bölgenin dinamiklerini, yaşantısını, kültürünü, sosyolojisini, düşünsel hayatını, coğrafyasını ve bu coğrafyada insan olmanın zorluklarını şüphesiz çok iyi biliyordu ve buradan hareketle de zamanları aşan bu sözü söylemiştir, “coğrafya kaderdir”.

Libya ilk çağlarda Berberi kabilelerin yaşadığı, büyük bir kısmı çöl olan, kabileler ülkesidir. Bölge pek çok devletin istilasına uğramış ve bölge halkı tarih boyunca bölgeye egemen olan devletlerin içinde koloni şeklinde varlığını sürdürmüştür. Bölgenin içi coğrafi koşullarından çok, Akdeniz'e kıyısı olması ve Doğu Akdeniz'in giriş kapısı olması, Avrupa kıtasına yakınlığı gibi jeopolitik konumu nedeniyle önemini korumuştur.

Libya toplumsal yapı olarak, millet şuurundan uzak, uluslaşmamış, birbirlerine kan bağı ile bağlı ülke coğrafyasına bölge bölge lokal olarak yayılmış pek çok kabileden oluşmaktadır. Doğal olarak Libya'da tarih boyunca modern ulus devletlerinin sahip olduğu kriterlere ve vatandaş profiline uygun olmayan pek çok sosyolojik durum ve sorun süregelmiştir.

Libya bağımsızlığını kazandığı 1951 yılında dünyanın en fakir ülkesi olarak bilinmekteydi. Ülkede zengin petrol ve doğal gaz yataklarının bulunması bölgenin bir anda kalkınmasını sağlamış ve bölge halkının tarihinde görmediği refaha ulaşmasına vesile olmuştur. Kaddafi'nin askeri bir darbeye yönetimi ele geçirmesi ile krallık dönemi bitmiş, yeni bir dönem başlamıştır. Kaddafi, dönemindeki iki kutuplu dünya siyasetinde yeni bir yönetim anlayışı benimsemiş, kendi deyimiyle İslam ve sosyalizmin sentezlendiği adına Üçüncü Evrensel Teori denilen ideolojisini kurmuştur. Bu teorinin el kitabı niteliğindeki Yeşil Kitap'ı kaleme almış ve uygulamıştır. Kaddafi iktidarında siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları kapatılmış; muhalif aydınlar, yazarlar, gazeteciler tutuklanmıştır. Şüphesiz Kaddafi bir darbeye yönetime geldiğini de unutmamış, kendisinin de aynı sona uğramasına engel olmak için iktidarını sağlamlaştırmaya çabalamıştır. Hukuktan, devlet yönetimine pek çok alanda değişiklik yapan Kaddafi aslında kendi iktidarını korumak için devletin yapısını zayıflatmıştır. İç siyasette kendisine yakın kabileleri önemli devlet görevlerine getirmiş, muhalif olan kabileleri de karşısına almaktan çekinmemiştir. Kaddafi petrol

gelirlerinin büyük bir kısmını halka aktarmış ve ülkenin refah seviyesi hızla artmıştır. Göre olarak zenginleşen halk diğer pencereden bakmamış, Kaddafi'nin adım adım diktatörlüğe giden siyasetini, devletin bürokratik olarak zayıflatıldığını görmemiştir. Şüphesiz ki bu duruma; halkın demokrasiyi tanımaması, yıllarca süren yoksulluğun bir anda değişmesi, yaşam kalite endekslerinin (ortalama yaşam süresinin artması, okur-yazarlık oranlarının artması vb.) yükselmesi etkili olmuştur. Abraham Moslaw'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde olduğu gibi halkın yıllarca bu hiyerarşinin en alt basamağı olan fiziksel ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması diğer parametrelere çıkışı engellenmiş doğal olarak da halktan böyle bir talep gelmemiştir.

Kaddafi dış siyasette Arap Birliği fikrini benimsemişse de yaptığı tüm girişimler sonuçsuz kalmıştır. Kaddafi elde ettiği petrol gelirleri ile ekonomik olarak güçlenmiş, emperyalist devletlerle güç mücadelesi içine girmiştir. Emperyalist devletlerle yaptığı bu mücadelede uluslararası terörizmi desteklemeyi tek geçerli yol görerek terör örgütlerine askeri, mali ve zaman zaman lojistik yardım yapmaktan hiç çekinmemiştir. Pek çok terör olaylarının azmettiricisi olarak Kaddafi nezdinde Libya suçlanmış ve ağır ambargolara maruz kalmıştır. Bu durum ekonominin de kötüleşmesini beraberinde getirmiş, iç huzursuzluklar baş göstermiştir.

2010 yılında Tunus'da başlayan temelinde ekonomik sorunlar ve totaliter rejimlerin baskıcı yönetimi olan, kısa sürede Arap coğrafyasına yayılan uluslararası siyasette adını hızla Arap Baharı denen halk ayaklanmaları, Şubat 2011'de Libya'ya da sıçramıştır. Ülkenin doğusunda bulunan Bingazi'de başlayan olaylar kısa sürede ülke geneline yayılmıştır, Kaddafi rejimi tarafından silahlı kuvvet kullanarak bastırılmaya çalışılmıştır. Türkiye ve uluslararası toplumların öne sürdüğü tüm çözüm önerilerini reddeden Kaddafi saldırılarına devam etmiştir. NATO'nun gerçekleştirdiği müdahale ile kuvvet kazanan muhalifler adım adım tüm ülkeyi ele geçirmiş, son olarak Sirte'de sulama kanalında saklanan Kaddafi'nin linç edilerek öldürülmesi ile Libya'da 42 yıllık Kaddafi rejimi ve cemahiriyesi yıkılmıştır. Bu süreçte Türkiye önceliğini ülkede vatandaşlarının tahliyesi olarak belirlemiştir. Türkiye bölgeyle olan kadim ilişkileri nedeniyle olaylara kayıtsız kalmamıştır. Kaddafi yönetimi ile temasta kalınmış, diğer yandan muhaliflerle de temas kesilmemiştir. Bir dış müdahale ihtimalini gören Türkiye böyle bir müdahaleye karşı çıkan bir tutum sergilese de Kaddafi'nin uzlaşmaz tutumu sebebiyle bu tutumunu değiştirmiş ancak yapılacak müdahalenin Irak örneğinde olduğu gibi kalıcı olmamasını tesis etmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak, Arap Baharı demokratikleşme, insan hakları, siyasi özgürlüklerin kazanımı için isyan eden halkın, 42 yıllık Kaddafi rejimini yıkması ile sonuçlanan süreçte olaylar henüz sona ermemiştir. Gerek Libya'nın sosyolojik yapısı, gerek bölge halkının demokrasi ve insan hakları gibi değerlere yabancı oluşu ve gerekse ülkenin sahip olduğu zengin yeraltı kaynakları sonlanamayan bu savaşın temel dinamiklerini oluşturduğu ortadadır.

KAYNAKÇA

Baltalı, M.E. (2019). *Libya'da Kaddafi Dönemi: Yönetim Tarzı ve Yarattığı Sorunlar* Yayınlanmış Yüksek lisan tezi, İnönü Üniversitesi.

Biography. "Muammer el Kaddafi". <https://www.biography.com/political-figure/muammar-al-qaddafi> Erişim: 12.01.2020.

Bölme, Selin M., U. Ulutaş, M. Küçükkeleş, T. Özhan ve E. Bektaş. (2018.)Batı ve Kaddafi Makasında Libya . *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı*. 3:1-49.

- Cantürk, C ve B. Şengül. (2018). Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırma Dergisi*.6:45-70.
- Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. 3/27:80-90.
- Doğan, G ve B. Durgun. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/15 :61-90.
- Domazeti, R. ve T. Altun. (2018). Libya: Çalınmış Devrim. *İNSAMER*): 1-30.
- Erdurmaz, S. (2013). *Libya Arap Baharının solan Yüzü*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güler, M. (2015). İç Savaşların Değerlendirilmesinde Model Önerisi ve Libya İç Savaşı İncelemesi. *Savunma Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 1/15:45-75.
- Hürriyet. “Libya Muhalefetinden Türkiye’ye Çağrı”
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/libya-muhalefetinden-turkiyeye-cagri-17287741> Erişim: 10.04.2020.
- Kaddafi, Muammer El. (1979). *Yeşil Kitap*. Libya Halk Bürosu Yayınları.
- Kangal, K. “Libya Tarihinde Petrolün Siyasi İktisadı”. *Evrensel*.
<https://www.evrensel.net/haber/14693/libya-tarihinde-petrolun-siyasi-iktisadi> Erişim:12.05.2020
- Kurt, V. (2014) “Orduların Arap Baharına Etkisi-Tunus, Libya ve Suriye”. *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı*. 102:1-22.
- Kuşoğlu, Baran. “Libya Arap Baharına Nato Katkısı”. *Yasama Dergisi*. 7/22(2012):99-118.
- Oktar, T. (2010). Hamdi Genç ve Arzu Varlı. *Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde Ekonomik Dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2010.
- Özbek, A., III. uluslararası eufre kongresi tam metin bildiriler kitabı. *Arap Baharı Nedir? Arap Baharının Ekonomik Nedenleri*. Cilt 1, 2019:53-70.
- T.C Dışişleri Bakanlığı, “Sayın Bakanımızın Libya Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Sayın Mustafa Abdulcelil ile Gerçekleştirdiği Ortak Basın Toplantısı-23.05.2011/Ankara, <http://www.mfa.gov.tr/mustafa-abdulcelil-metin.tr.mfa> .Erişim: 30.04.2020.
- T.C Dışişleri Bakanlığı. “19.09.2011 Tarih ve 210 Nolu Libya Hakkında Kabul Edilen 2009 sayılı BMGK Kararı konulu basın bildirisi” Erişim:30.04.2020.
http://www.mfa.gov.tr/no-210_-19-eylul-2011_-libya-hakkinda-kabul-edilen-2009-sayili-bmgk-karari-hk_.tr.mfa
- T.C Resmi Gazete. “26.03.2011, s:27886. Libya’da ortaya çıkan şiddet ortamının sona erdirilmesini teminen birleşmiş milletler güvenlik konseyi tarafından alınan kararlar çerçevesinde; lüzum, sınır, kapsam, şekil, yöntem ve zamanı hükümetçe takdir ve tespit edilmek kaydıyla Türk silahlı kuvvetleri unsurlarının yabancı ülkelere gönderilmesi ve gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılmasına anayasanın 92. maddesi uyarınca bir yıl süreyle izin verilmesine dair karar.”
- Turan, Tufan ve Esin Tüylü Turan. “Libya’nın Tarihi Gelişimi İçerisinde Senusilik, Türk Senusi ve Türkiye-Libya İlişkileri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4/19(2011):190-206.